

AZ EGYETEMI ELŐMENETEL ÉS A PUBLIKÁCIÓS TELJESÍTMÉNY KAPCSOLATA

CORRELATIONS BETWEEN ACADEMIC CAREER TRACKS AND PUBLICATION PERFORMANCE

Sasvári Péter¹, Bakacsi Gyula², Urbanovics Anna³

¹PhD, habil. egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Budapest
sasvari.peter@uni-nke.hu

²CSc, közgazdaság-tudomány kandidátusa, kutatóprofesszor, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar, Budapest
bakacsi.gyula@uni-bge.hu

³doktorandusz, Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest
urbanovics.anna@uni-nke.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány a kutatási mintázatokat és előmeneteli utakat vizsgálja a hazai egyetemi tanárok körében. Magyarországon az úgynevezett „soklépcsős” formalizált előmeneteli rendszer terjedt el, amely pontosan meghatározza, hogy milyen követelmények mentén nyerhető el az egyetemi tanári kinevezés. A különböző forgatókönyveket (*Sztár kutató*, *Kiemelkedő oktató és Helyi menedzser*) bemutató elméleti fejezet után az empirikus vizsgálat eredményeit írjuk le. A teljes mintanagyság 327 fő volt. Eredményeink rávilágítanak arra, hogy különböző kutatói mintázatok vannak jelen, és nagy a törés az inkább a nemzetközi publikálást (SJR szerinti), illetve az inkább a könyvírást előnyben részesítők között. Az életpályákat tekintve a PhD-fokozat megszerzése előtti aktív publikációs évek száma 6-tól 13-ig, a habilitáció előtti 15,5–22 évig, az egyetemi tanári kinevezést megelőző 22–27 évig terjed. Az évek száma az egyetemi tanári kinevezésig jól láthatóan közelít egymáshoz az egyes tudományterületeken.

ABSTRACT

The paper aims to investigate the Hungarian university full professors' research patterns and career pathways in the various disciplines. Hungary has a so-called 'multi-stage' formalized hierarchy that clearly defines the steps how to achieve the highest full professor rank. After a theoretical section where the different career scripts – such as *Top Researcher*, *Top Lecturer* and *Top Manager* are presented, an empirical analysis is carried out. The sample consists of 327 professors. Results point out that there are different research patterns and a significant division between disciplines rather preferring the international (SJR) publication or the publishing of monographs. Concerning the career paths, we found the number of years until the PhD degree ranging between 6–13 years, while the habilitation is between 15.5–22 years and full professorship ranging between 22–27 years. The gap in the number of years among disciplines blurs for full professorship.

Kulcsszavak: publikációs mintázatok, tudományos életpálya, tudománymetria

Keywords: publication patterns, scientific career tracks, scientometrics

1. BEVEZETÉS

Egy egyetemi tanári előmeneteli rendszer alapvetően kiemeli a kiemelkedő teljesítménnyel rendelkezőket az egyetemi közösség tagjai közül, egyben a szakma minden képviselője számára motivációt jelent. Ezen előmeneteli lépcsőfokok az egyes országokban eltérően épülnek fel.

A tudományos karrier kritériumai három nagyobb tevékenységi kört fednek le: az oktatást, a kutatást és a tudományos közéleti tevékenységet. A teljesítményértékelés *hard*, kvantitatív oldalát a képesítések, az oktatott órák száma, a tudományos publikációk és az egyes egyetemi és tudományos szervezetekben való szerepvállalás mértéke együtt határozzák meg (Fletcher, 2001). A legtöbb eljárás a kutatói kiválóság mércéjét tartja a legfontosabbnak (Adomi–Mordi, 2003), míg az előmeneteli rendszert motivációs rendszernek tekinti.

Jelen tanulmányban a különböző tudományos előmeneteli rendszerek áttekintése után a 2016 és 2018 között sikeres egyetemi tanári pályázattal rendelkező oktatók tudományos-publikációs előmenetelét vizsgáljuk. Célunk feltérképezni, hogy az egyes tudományterületek képviselői milyen publikációs teljesítménnyel rendelkeztek az előmeneteli rendszer egyes szintjein. Eredményeinkkel az egyes tudományterületek kutatóinak segítséget kívánunk nyújtani a tudatos életpálya tervezéséhez.

2. ELŐMENETELI RENDSZEREK KÉRDÉSEI

Az egyetemi előmeneteli rendszer mint a jutalmazási rendszer egyik legfontosabb eleme a konkrét fizetésbeli előrelépés mellett biztos állást és biztos státuszt garantál adott tudományos közösségen belül (O’Meara, 2002). Ezek miatt a kutatók és oktatók elsősorban azokra a tevékenységi körökre fókuszálnak munkájuk során, amelyeket az előmeneteli rendszer külön nevesít (Tien, 2000, 2008; Tien–Blackburn, 1996). Az előmeneteli rendszereket jelentősen befolyásolják az olyan környezeti feltételek is, mint az adott intézmény erőforrásai (például a könyvtár által előfizetett adatbázisok), nemzetközi és hazai kutatási együttműködések megléte vagy pályázati lehetőségek.

A teljesítményértékelés kiemelt pontja minden tudományterületen a hazai és nemzetközi publikációs teljesítmény mérése (Tien, 2008). Az előmenetelhez a tudományos eredmények és a publikációs tevékenység épp e kiemelt szerepük miatt

járulnak hozzá leginkább (Martins, 1998). A publikációs követelmények előírása az előmeneteli rendszerben általánosan elfogadott és bevett gyakorlat. Habár ezek a rendszerek általában a publikációkat emelik ki, mégis leginkább azok hivatkozása és olvasottsága jelentik az igazi követelményeket. A közleményeket tekintve megkülönböztethetjük a nemzeti (lokális) és a nemzetközileg jegyzett lapokat. A jelenlegi nemzetközi gyakorlat szerint utóbbiaknak sokkal nagyobb értékük van. A professzori kinevezéshez egyes országokban a teljes publikációs tevékenység akár 10%-át nemzetközi folyóiratokból várják el (Adomi–Mordi, 2003). A publikációs követelmények egységesülő előírása tehát egyfajta világszinten elfogadott trend lett. Ez azt is feltételezi, hogy az explicit megfogalmazott követelmények mérése és elérése olyan dimenziók, melyek a kutatásokban való részvételt és a tudományos közlést, valamint a produktivitás növelését szolgálják. Az utóbbi években a produktivitás megnőtt, ezért az előmeneteli rendszerben is egyre több és jobb minőségű közleményt várnak el a szerzőktől (Lissoni et al., 2011). Az egyes előmeneteli rendszerek és intézményen belüli kutatói „forgatókönyvek” jól kategorizálhatók.

Az előmeneteli rendszer négy fajtája a következő (Phelan–Lin, 2001):

1. Az abszolút érdemalapú rendszer konkrét követelményeket fogalmaz meg, és azt a kutatót lépteti elő, aki ezt teljesíti.
2. A relatív érdemalapú rendszer a kutatókat egymáshoz hasonlítja. Ezek a rendszerek olyan országokban élveznek előnyt, ahol versenyvizsgával vagy az önéletrajz tanulmányozásával, bizonyos előre meghirdetett üres pozíciókra keresnek kutatókat.
3. A szenioritásalapú rendszer elsősorban a posztszocialista országokban fordul elő, ahol a letöltött évek és a kor alapján részesednek a kutatók előléptetésben, nem pedig elért eredményeik alapján.
4. Az „up-or-out” szerint a tudományos karrier egy előremutató rendszer, ahol kizárólag felfelé mozdulhat a kutató. Azaz, ha a kutató nem tud „szintet lépni”, akkor kiesik a rendszerből.

A kutatói forgatókönyveket három kategóriára oszthatjuk (Dany et al., 2011):

1. a „sztár kutató”,
2. a „kiemelkedő oktató”
3. és a „helyi menedzser” szerepre.

A „sztár kutató” reputációs tőkéjét tudományos munkájából meríti, esetükben az oktatás és az adminisztráció tehetségük „elpazarlásának” minősül. A „kiemelkedő oktatótól” a kiemelkedő oktatói tevékenységet, a tehetséggondozást és képzésmenedzsmentet várják el. A „helyi menedzserek” általában nyugdíj előtt álló oktatók, akik az intézményük megfelelő működéséért vállalnak felelősséget kiterjedt kapcsolataik révén.

3. SOKLÉPCSŐS FORMALIZÁLT MODELL MAGYARORSZÁGON

Az előmeneteli rendszerek Európa-szerte három modellbe illeszkednek annak függvényében, hogy mennyire kínálnak formalizált rendszereket (Kochen–Himmel, 2000).

- Az első modellbe azon országok tartoznak, ahol egyáltalán nincsenek erre vonatkozó szabályok, tehát nincs előmeneteli rendszer. Ide Izrael tartozik, illetve Olaszország és Spanyolország, bár ezekben az országokban versenyvizsgákat írnak ki.
- A második modellbe tartozó országok kevés lépcsővel vezetnek a teljes professzori címhez, itt elsősorban a PhD-tézis benyújtása, valamint az addigi kutatási és publikációs teljesítmény a mértékadó. Ide tartozik a legtöbb európai ország: Hollandia, Norvégia, Dánia, Észtország, Izland, Írország, Lengyelország, Portugália, Szlovénia, Svédország, Törökország és az Egyesült Királyság.
- A harmadik modell teljes körű, soklépcsős formalizált előmeneteli rendszer, ahol különös hangsúlyt fektetnek a habilitációra. Ebben a rendszerben az oktatási tapasztalat és a kutatási (publikációs) teljesítmény is előtérbe kerül. Ide tartoznak: Ausztria, Belgium, Horvátország, Csehország, Finnország, Németország, Görögország, Magyarország, Szlovákia és Svájc.

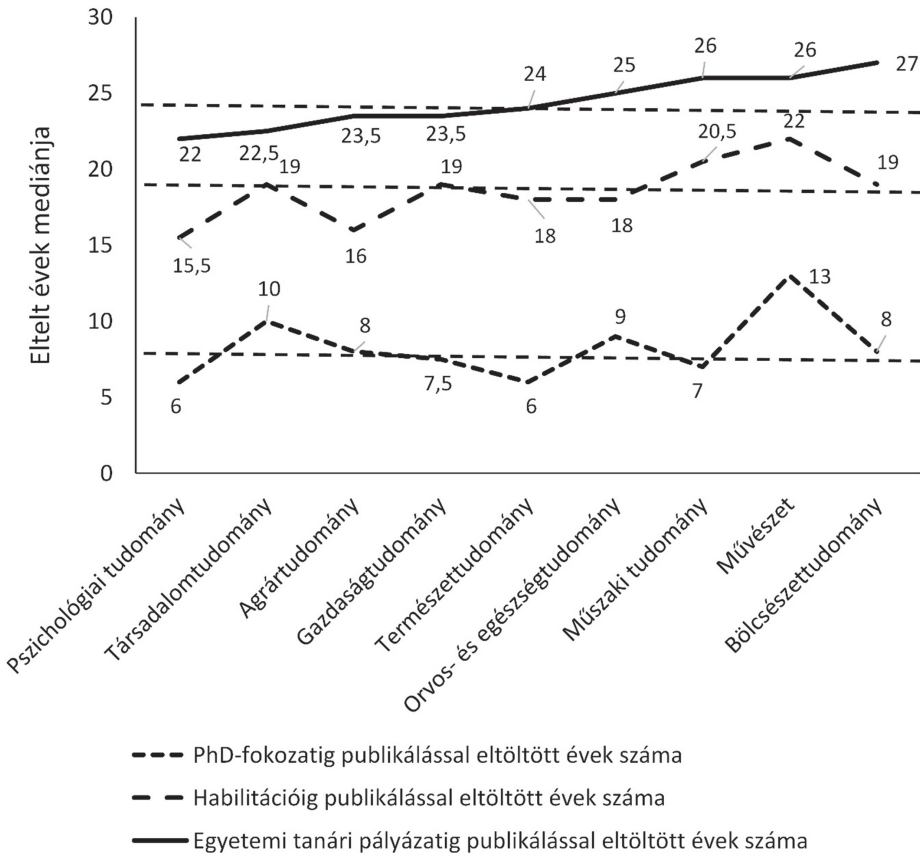
Magyarországon ezen lépcsők a PhD-fokozat megszerzését követően a habilitáció, majd az egyetemi tanári cím. Emellett létezik egy másik – a Magyar Tudományos Akadémia által odaítélt – tudományos előmeneteli rendszer is, ennek fokai az MTA kandidátusi cím (ez 1993 óta már nem releváns), az MTA doktora cím (DSc), majd az akadémikusi – rendes vagy levelező – tagság.

4. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Kutatásunk a 2016–2018 között egyetemi tanári cím elnyerésére sikeresen pályázó 327 fős mintára, az ő publikációs teljesítményük indikátorait tartalmazó adatbázisra épül. Ahogy arról korábbi közleményünkben beszámoltunk (Sasvári et al., 2020), a különböző tudományterületeket, tudományágakat reprezentáló pályázók eltérő életpálya-mintázatai jellemzően eltérő publikációs stratégiákat és kulturális értékeket rajzoltak ki a soklépcsős magyar rendszerben.

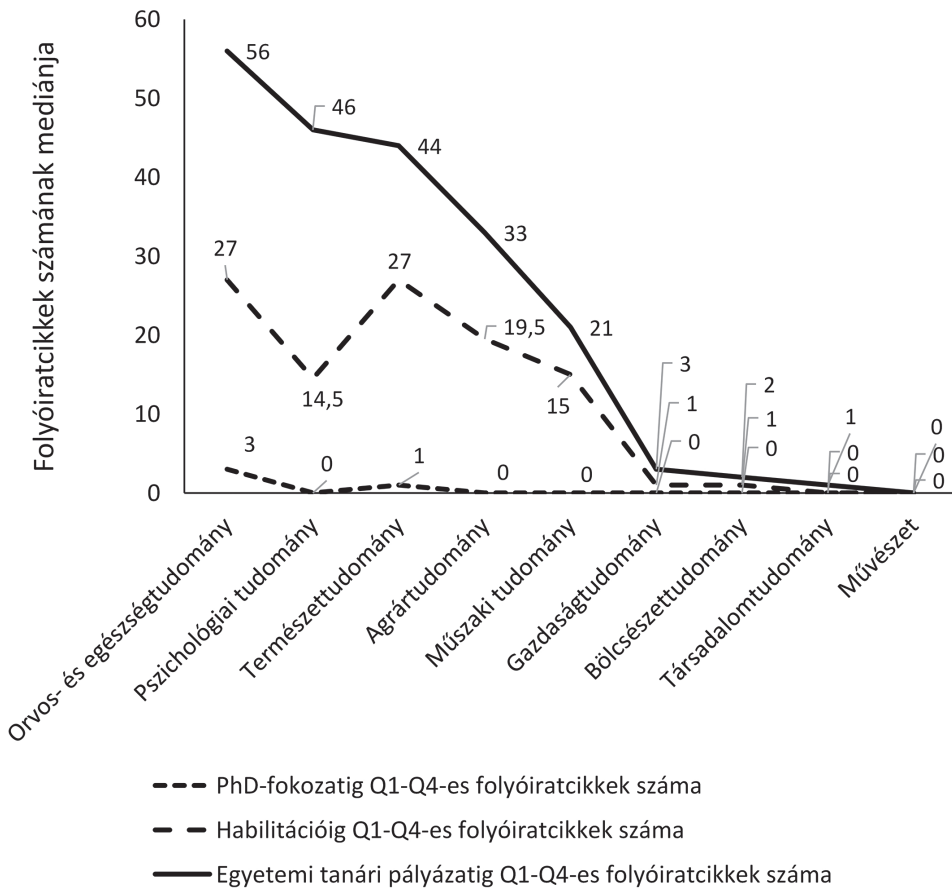
Mivel a minta nem normál eloszlású, ezért átlagok helyett mediánokat számoltunk. A teljes mintanagyságunk 327 fő, közülük a két hittudomány területén aktív egyetemi tanárt a reprezentativitás miatt nem vettük figyelembe. Az empirikus kutatáshoz szükséges adatokat a Magyar Tudományos Művek Tárából (MTMT) nyertük ki. A kutatásban hangsúlyos szerepet kap a nemzetközileg jegyzett, Sci-

magó Journal Ranking (SJR) által rangsorolt folyóiratokban való publikálás. Az SJR-rendszere a folyóiratokat idézettségük és egyéb indikátorok mentén minőségi kategóriákba sorolja. Ez alapján top 25% (Q1), top 25–50% (Q2), 50–75% (Q3), míg az alsó 25% (Q4) kategóriák alakulnak ki. A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) egyetemi tanári szabályzata a Q1-es és Q2-es közleményeket helyezi előtérbe, és minden tudományterületen publikációs minimumkövetelményeket fogalmaz meg azokra vonatkozóan. A publikálás szempontjából megkülönböztetünk meghatározó szerzős szerepeket: ezek az egyedüli szerzőség, az első, utolsó és levelező szerzőség. Ezen szerzői szerepek az egyetemi tanári szabályzatban szintén figyelmet kapnak, ezért elemzésünkben külön foglalkozunk velük. Könyvpublikációnak olyan művet tekintünk vizsgálatunkban, amelyben (MTA-s definíciót követve) minimum 112 oldal jut egy szerzőre, megkülönböztetjük továbbá a magyar és idegen nyelvű publikálást.

1. ábra. Egyes fokozatok eléréséig eltelt évek mediánja egy főre vonatkoztatva tudományterületenként (MTMT, doktori.hu)

Az 1. ábrán láthatjuk, hogy míg a PhD-fokozat megszerzéséig eltöltött évek számában (maximális különbség hét év) mutatkoznak a relatíve legnagyobb különbségek, az egyetemi tanári címig vezető út során az egyes tudományterületek „gesztációs idejei” kiegyenlítődnek (maximális különbség öt év). A tudományterületek eltérnek az egyes lépcsőfokokon való túljutással eltöltött évek számát tekintve. A gazdaságtudomány és műszaki tudomány esetében például a rövidebb PhD, majd a kitolódó habilitáció jellemző, az egyetemi tanári kinevezés a műszaki tudomány esetében szintén hosszabbnak mondható a sok helyen megkövetelt MTA doktori cím közbeékelődése miatt. Az orvos- és egészségtudomány a hosszabb PhD-fokozatszerzés után felzárkózik a többi tudományterülethez, míg a természettudomány rövidebb PhD-fokozatszerzési ideje lelassul az előmenetel során.

2. ábra. Q1–Q4-es folyóiratcikkek számának mediánja egy főre vonatkoztatva fokozatonként és tudományterületenként (MTMT, doktori.hu)

A 2. ábrán markánsan kirajzolódik egyfajta törés a STEM (természettudományok, műszaki tudományok és orvos- és egészségtudományok) és a HAS (bölcseztudomány és társadalomtudomány) képviselői között: míg a művészet, társadalomtudomány, bölcseztudomány és gazdaságtudomány kutatói csekély számú nemzetközileg jegyzett közleménnyel rendelkeznek, addig a STEM-tudományterületek orvos- és egészségtudomány, és természettudomány kutatói bővelkednek ezekben a PhD-fokozatszerzésig. Érdekes módon a STEM-csoporthoz tartozó műszaki, agrár- és pszichológiai tudományok képviselőire ugyanakkor ez nem jellemző.

1. táblázat. Q1–Q4-es cikkek mediánja egy főre vonatkoztatva kvartilisenként, előmeneteli fokozatonként és tudományterületenként (saját szerkesztés; az adatbázis adatai az MTMT-ből)

Tudományterület		PhD-fokozatszerzésig				Habilitációig				Egyetemi tanári pályázatig			
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Agrár-tudomány	létszám (fő)	7				8				10			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	3,0	5,0	1,5	9,5	7,5	8,0	6,0
Bölcseztudomány	létszám (fő)	29				29				39			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gazdaságtudomány	létszám (fő)	32				33				34			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Műszaki tudomány	létszám (fő)	19				18				21			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	5,5	5,0	2,0	1,0	8,0	6,0	3,0	1,0
Művészet	létszám (fő)	31				31				36			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orvos- és egészségtudomány	létszám (fő)	65				59				69			
	medián (db)	1,0	0,0	0,0	0,0	15,0	4,0	3,0	1,0	27,0	10,0	7,0	3,0
Pszichológiai tudomány	létszám (fő)	11				10				11			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	3,0	1,5	2,5	20,0	9,0	6,0	7,0
Társadalomtudomány	létszám (fő)	47				45				50			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Természettudomány	létszám (fő)	51				45				55			
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	20,0	5,0	3,0	1,0	26,0	9,0	4,0	1,0

Az 1. táblázat a fentebb elemzett Q1–Q4 indexált közlemények alakulását vizsgálja a tudományterületek és az egyes fokozatok tekintetében. Ebben a tekintetben a STEM szerzőinek dominanciáját láthatjuk, közöttük további kisebb csoportokat definiálhatunk az elsődlegesen Q1-es közlemények orientációja szerint. A Q1-es folyóiratcikkek túlsúlyát az orvos- és egészségtudomány, a természettudomány és a pszichológiatudomány kutatóinál figyelhetjük meg. Ehhez a habilitáció és az egyetemi tanári kinevezés közötti időszakban csatlakozik az agrártudomány is. A műszaki tudományok szerzői profiljában egyenlő arányban szerepelnek a Q1-es és Q2-es publikációk.

2. táblázat. Q1–Q4-es cikkek (társ)szerzői számának mediánja az összes közleményre vonatkoztatva tudományterületenként és előmeneteli fokozatonként (saját szerkesztés; az adatbázis adatai az MTMT-ből)

Fokozatok/ Tudományterület	PhD- fokozatig	PhD- fokozat után habilitációig	Habilitáció után egyetemi tanár pályázatig	Egyetemi tanári kinevezés után
Agrártudomány	4	5	5	5
Bölcsészettudomány	1	1	1	1
Gazdaságtudomány	1	2	4	5
Műszaki tudomány	3	3	3	3
Orvos- és egészségtudomány	6	7	8	8
Pszichológiai tudomány	4	4	4	5
Társadalomtudomány	2	1	1	1
Természettudomány	5	5	7	9

A szerzői kollektívák tekintetében is jelentős különbségeket találunk a STEM és a HAS szerzői között. A HAS kutatói körében a kutatómunka jellegéből adódóan az egyedüli szerzőség (bölcészettudomány) és a kisebb szerzői csoportok (társadalomtudomány) dominálnak. A gazdaságtudomány szerzői ettől valamelyest eltérnek. Szerzői kollektívákat általában a nemzetközi folyóiratban való publikálásban egyébként kiemelkedő STEM-tudományok szerzőinél figyelhetünk meg. Köztük közepes szerzői létszámú csoportokban dolgoznak a műszaki tudomány, az agrártudomány és a pszichológiatudomány képviselői. A nagyobb szerzői csoportok az orvos- és egészségtudományra és a természettudományra jellemzőek. Itt érdemes rámutatni arra, hogy a nagyobb szerzői kollektívák egyben a nagyobb termelékenységet is elősegítik, hiszen adott szerző kisebb mértékű energiabefektetése szükséges egy-egy közleményhez. Ez ugyanakkor felveti a műhelyteremtő

szerepet az idősebb professzorok körében. Ez természetesen a publikációs teljesítmény értékelésénél is szerepet játszik, a meghatározó szerzős szerepeket illetően.

3. táblázat. Q1–Q4-es cikkek tudományterületi darabszáma és megoszlása előmeneteli fokozatonként (kerekítve) (MTMT)

Fokozatok/ Tudományterület	PhD- fokozatig		PhD- fokozat után habilitációig		Habilitáció után egyetemi tanár pályázatig		Egyetemi tanári kinevezés után		Összesen	
Agrártudomány	15	6%	86	33%	114	44%	47	18%	262	100%
Bölcsészettudomány	9	5%	60	31%	101	52%	24	12%	194	100%
Gazdaságtudomány	4	2%	87	40%	71	33%	56	26%	218	100%
Műszaki tudomány	23	5%	296	58%	92	18%	97	19%	508	100%
Orvos- és egészség- tudomány	417	11%	1570	41%	1170	31%	633	17%	3790	100%
Pszichológiai tudomány	24	4%	170	27%	283	45%	148	24%	625	100%
Társadalomtudomány	4	4%	44	49%	21	24%	20	22%	89	100%
Természettudomány	169	4%	1 802	46%	1124	29%	785	20%	3880	100%
Összesen	665	7%	4115	43%	2976	31%	1810	19%	9566	100%

A táblázatban jól kirajzolódik az a dinamika, amely adott tudományterületen a kutatókat jellemzi. Fontos azt látnunk, hogy ezen szerzők mikor a legaktívabbak, ez utal ugyanis a legfontosabb motivációs pillérekre is. Az elemzett tudományterületek kutatói jól láthatóan ismételten két csoportra bomlanak, egy részük a PhD-fokozat megszerzését követően a habilitációig, másik részük a habilitáció után az egyetemi tanári kinevezésig éri el a legnagyobb publikációs aktivitást. Ezek közül szembeötlő esetek a műszaki és a bölcsészettudomány, ahol a megjelent közlemények több mint fele egyetlen jól behatárolható időszakhoz kötődik. A PhD-fokozatszerzés előtt a legnagyobb aktivitást az orvos- és egészségtudomány mutatja. Az egyetemi tanári kinevezés után általában megfigyelhetjük, hogy visszaesnek a teljesítmények. Aktívak maradnak viszont a gazdaságtudomány, a pszichológiai tudomány és a társadalomtudomány kutatói. A legkiegyensúlyozottabb képet a gazdaságtudomány mutatja, egyenletesen csökkenve az egyetemi tanári kinevezés utáni időszakig, a legradikálisabb a műszaki tudomány, ahol a habilitáció után jelentősen megcsappan a Q1–Q4 közlemények írása.

4. táblázat. Meghatározó szerzős Q1-es és Q2-es cikkszám mediánja egy főre vonatkoztatva tudományterületenként és előmeneteli fokozatonként (saját szerkesztés; az adatbázis adatai az MTMT-ből)

Tudományterület	PhD-fokozatszerzésig Q1–Q2-es, egyedüli, első- és utolsószerzős cikkek mediánja	Habilitációig Q1–Q2-es, egyedüli, első- és utolsószerzős cikkek mediánja	Egyetemi tanári pályázatig Q1–Q2-es, egyedüli, első- és utolsószerzős cikkek mediánja
Agrártudomány	0,0	1,5	10,5
Bölcsészettudomány	0,0	0,0	1,0
Gazdaságtudomány	0,0	0,0	1,0
Műszaki tudomány	0,0	8,0	11,0
Művészet	0,0	0,0	0,0
Orvos- és egészségtudomány	1,0	8,0	15,0
Pszichológiai tudomány	0,0	7,0	19,0
Társadalomtudomány	0,0	0,0	0,0
Természettudomány	0,0	10,0	24,0

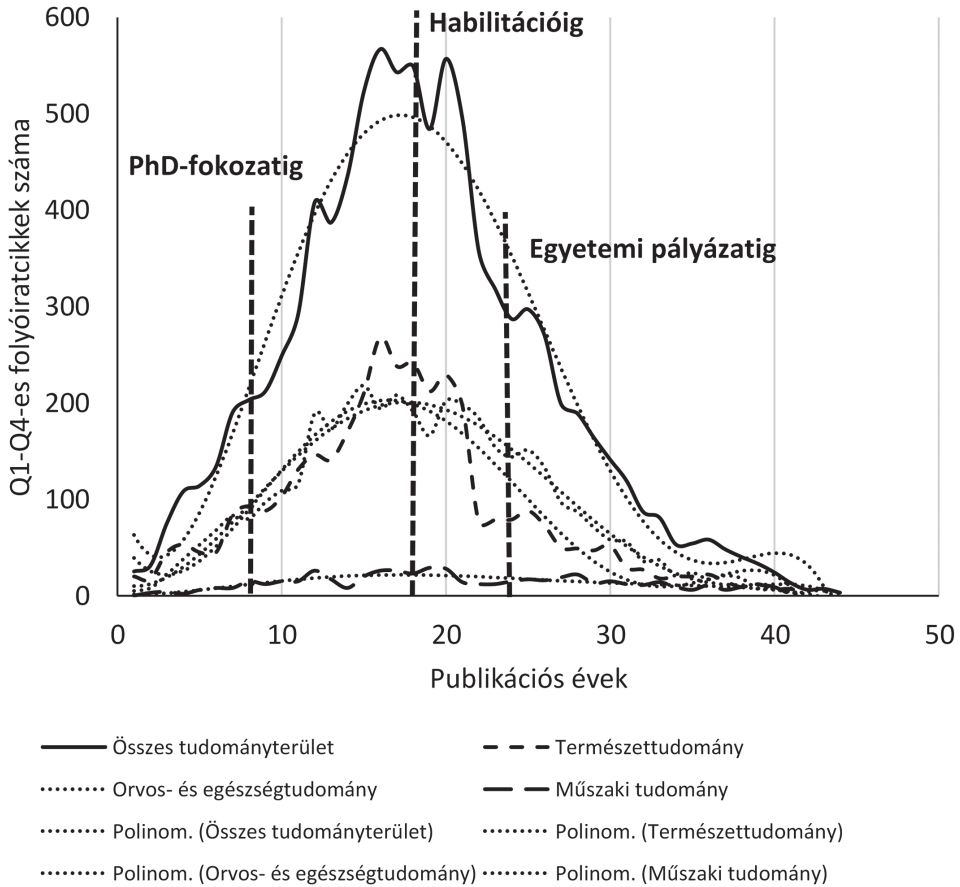
A nemzetközi publikálás tekintetében megkülönböztetett szerepe van a Q1-es és Q2-es közleményeknek. A STEM-tudományok művelőinek dominanciája markánsan megmutatkozik ebben a tekintetben is. A PhD-fokozatszerzésig az orvos- és egészségtudomány szerzői rendelkeznek ilyen közleménnyel, a habilitációig ehhez csatlakoznak a további STEM-tudományok. Az egyetemi tanári kinevezésig a legtöbb ilyen közleménnyel a természettudomány szerzői rendelkeznek. Ezek a közleményszámok rávilágítanak a szerzői kollektívák szerepére. Az abszolút közleményszámokat tekintve az orvos- és egészségtudomány kutatói domináltak, ugyanakkor ez az előnyük az egy főre vetített közleményszámok vizsgálatakor eltűnik. Ez a nagyobb szerzői csoportokban való publikálást mutatja, míg a természet- és pszichológiai tudomány szerzői az egy főre jutó közlemények tekintetében jobban szerepelnek.

A publikációs tevékenység másik alapvető pillérét a könyvírás jelenti. Míg a folyóirat-közlemények, különösen a nemzetközileg indexált Q1–Q4-es folyóirat-cikkek tekintetében a STEM területei dominálnak, addig a könyvírás szempontjából a HAS kutatói kerülnek előtérbe. Ennek oka a tudományos kutatómunka jellege, eredményeinek publikálhatósága, illetve a tudományterület „kulturális” és szocializációs sajátosságai.

5. táblázat. Könyvek számának mediánja egy főre vonatkoztatva tudományterületenként és fokozatonként (MTMT)

Tudományterület		PhD-fokozatszerzésig		Habilitációig		Egyetemi tanári pályázatig	
		Minimum 112 oldal	Minimum 112 idegen nyelvű oldal	Minimum 112 oldal	Minimum 112 idegen nyelvű oldal	Minimum 112 oldal	Minimum 112 idegen nyelvű oldal
Agrár-tudomány	létszám (fő)	7		8		10	
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
Bölcsészettudomány	létszám (fő)	29		29		39	
	medián (db)	0,0	0,0	3,0	0,0	6,0	1,0
Gazdaságtudomány	létszám (fő)	32		33		34	
	medián (db)	0,0	0,0	2,0	0,0	2,5	0,0
Műszaki tudomány	létszám (fő)	19		18		21	
	medián (db)	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0
Művészet	létszám (fő)	31		31		36	
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orvos- és egészség-tudomány	létszám (fő)	65		59		69	
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Pszichológiai tudomány	létszám (fő)	11		10		11	
	medián (db)	0,0	0,0	1,5	0,0	2,0	0,0
Társadalom-tudomány	létszám (fő)	47		45		50	
	medián (db)	1,0	0,0	6,0	1,0	7,0	1,0
Természet-tudomány	létszám (fő)	51		45		55	
	medián (db)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

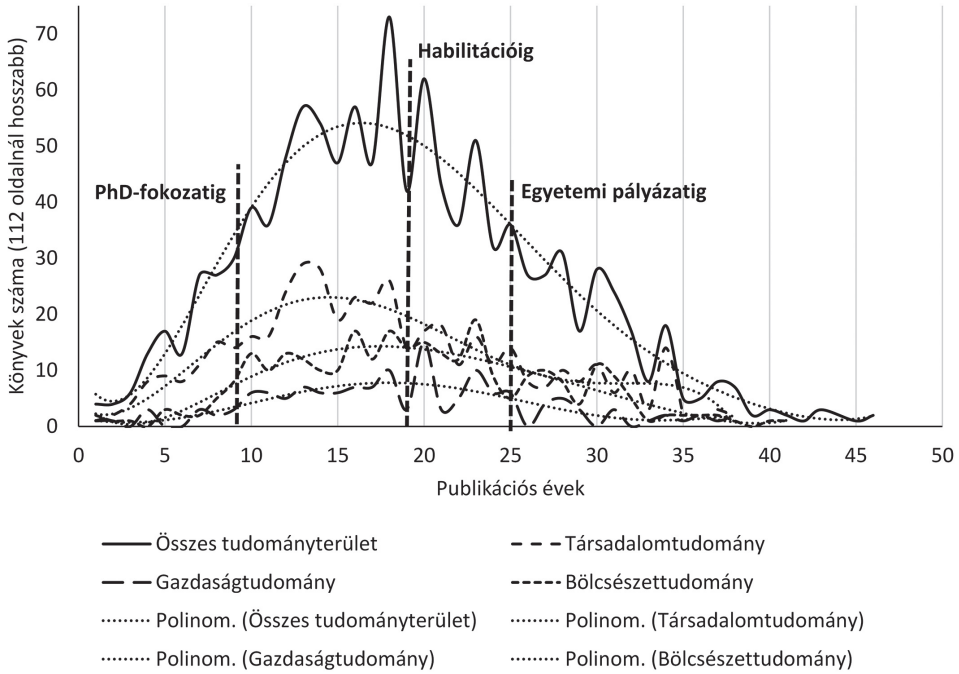
A könyvírásnak kiemelkedő szerepe van a társadalomtudományban, ahol a szerzők már a PhD-fokozat megszerzése előtt rendelkeznek egy kötettel, majd a habilitációig ezt tovább növelik hat magyar és egy idegen nyelvű könyvvel, végül a csúcspontot az egyetemi tanári kinevezésig érik el. A könyvírás a bölcsész- és a gazdaságtudomány szerzői körében is népszerű. A pszichológiai tudomány kettős képet mutat, egyrészt kiemelkedő a Q-s közlemények publikálásában, másrészt a könyvírás is jelen van a publikációs tevékenységben.

3. ábra. Q1–Q4-es folyóiratcikkek számának változása a publikációs évek függvényében a STEM-tudományoknál (MTMT, doktori.hu)

A 3. ábrán a STEM-kutatókra jellemző életpálya görbéket láthatjuk. Kitűnik, hogy a három vizsgált tudományterületen (orvos- és egészségtudomány, természet- és műszaki tudomány) a legtöbb publikálást a habilitáció előtt vagy a körül érik el a szerzők. A természettudomány kutatói hamarabb érik el az aktivitásuk csúcsát, ezt követően pedig teljesítményük esni kezd. Az orvos- és egészségtudomány szerzői szintén a habilitáció előtt, de sokkal közelebb ahhoz érik el a csúcspontot, és teljesítményük sokáig hasonló intenzitású marad, míg a legkevesbé meredek görbével a műszaki tudomány szerzői rendelkeznek. Leolvashatjuk azt is, hogy a PhD-fokozatig kevésbé, majd a PhD-fokozat és a habilitáció közötti időszakban sokkal intenzívebb a publikálás. A habilitáció és az egyetemi tanári kinevezés közötti időszakban gyors zuhanást figyelhetünk meg a természettudo-

mány művelői között, míg az egyetemi tanári kinevezés utáni időszak meredekségében a PhD-fokozatszerzés előtti intenzitást mutatja negatív előjellel.

4. ábra. Könyvek számának változása a publikációs évek függvényében a HAS-tudományoknál (MTMT, doktori.hu)

A 4. ábrán a HAS szerzőinek jellemző pályáját figyelhetjük meg. Ebben az esetben is a habilitáció előtti időszakra tehető a csúcspont. A PhD-fokozatszerzésig legmeredekebb görbét a társadalomtudósok körében találjuk. A gazdaságtudomány szerzői sokkal elhúzódóbb pályát követnek, publikációs intenzitásuk csúcса a 20. év körül van. Láthatjuk, hogy a társadalomtudósok görbéje jóval az egyetemi tanári kinevezés után, a 34–35. év körül még egyszer megugrik, ami a „nagy összefoglaló mű” megírását mutathatja.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmányban a tudományos előmenetelt vizsgáltuk a 2016–2018 között egyetemi tanári kinevezést szerzett 327 kutató körében. Magyarországon a formalizált előmeneteli rendszer számos előmeneteli fokozat teljesítését várja el.

Eredményeink lényegi különbségeket mutatnak a STEM-tudományok és HAS-tudományok szerzői között.

A STEM tudományok szerzői a nemzetközi folyóiratban való publikálásra fókuszálnak, munkásságukban kiemelkedik a Q1-es és Q2-es közlemények aránya, melyeket kisebb-nagyobb szerzői kollektívákban írnak. A HAS szerzői ezzel szemben a könyvírásban aktívabbak, körükben továbbra is előtérben van az egyszerűség. A különböző fokozatok között eltelt évek száma eltér egymástól az egyes tudományterületeken. Kirajzolódik viszont az, hogy míg a PhD-fokozatszerzés tekintetében nagyobbak az eltérések (maximális különbség hét év), addig az egyetemi tanári kinevezés már közelít egymáshoz minden tudományterületen (maximális különbség öt év).

Jelen tanulmány eredményei alapján támpontot kapunk arról, hogy milyen motivációs tényezők játszanak szerepet a kutatók életében, ami az egyéni kutatói életpályák könnyebb tervezését is elősegíti. Jól látszik, hogy a PhD-fokozatszerzés és a habilitáció közötti időszakban érik el a hazai kutatók aktivitási csúcsukat, ez pedig a PhD-képzést és az annak során történő valódi tudományos felkészítést hangsúlyozza.

6. DISZKUSSZIÓ, DILEMMÁK

A STEM- és a HAS-tudományterületek kutatói kétségtelenül eltérő tudományos habitussal jellemezhetőek, amelyek eltérő publikációs stratégiákban tükröződnek vissza.

Izgalmas feltenni a kérdést: vajon a habitus eredményezi a stratégiákat vagy a stratégiák teremtenek maguknak habitust? Másként fogalmazva, mi a követendő logika: az egyes előmeneteli stációk követelményeit úgy kell beállítani, hogy a tudományterület művelőit a nemzetközi sztenderdeknek megfelelni képes publikációs habitus kialakítására ösztönözze, vagy tudomásul véve a jelenlegi habitusból következő publikációs teljesítményszintet, ehhez igazítva meghatározni?

A két széles értelemben vett tudományterület elvárásai markánsan ütköztek a MAB legutóbbi egyetemi tanári kritériumrendszer felülvizsgálatakor: a STEM-tudományterületek által javasolt publikációs minimumkritériumok (nemzetközi indexált listákon szereplő, magas minőségi szegmensben értékelt folyóiratokban megjelent közlemények) azt valószínűsítették, hogy ezek HAS-tudományágakban való közvetlen érvényesítése esetén jelentősen csökkenhet a sikeres egyetemi pályázatok száma. A kompromisszumos megoldást a tudományágak specifikumait figyelembe vevő differenciált kritériumok jelentették.

A kompromisszum mögött meghúzódó valós dilemma a következő:

- egyfelől, ha HAS-műhelyeinket (intézményeket, karokat, intézeteket) nemzetközileg is versenyképes szinten szeretnénk pozicionálni, akkor – a

HAS-terület kutatási és publikációs adottságait mégannyira is tudomásul véve – elengedhetetlen a kutatási és publikációs teljesítmények láthatósága, mi több, kiválósága. Ehhez a habitus alapvető átértelmezésére és következetes fejlesztésére van szükség. Ha ezt három–öt éven belül (rövidebb idő alatt nem megy!) nem tudjuk keresztülvinni, akkor a hazai társadalomtudományosság eltűnhet a nemzetközi tudományművelés „radarképernyőjéről”;

- másfelől, ezen a téren sincs „nagy ugrás” – még a megváltozott habitus esetén is komoly gesztációs idővel kell számolni ahhoz, hogy az a publikációs teljesítmény rendszerszintű növekedésében is megjelenjen, mérhetővé váljon. Tekintettel arra, hogy az intézmények, karok, intézetek kulcsvezetői pozícióit az előmeneteli rendszer magas szintjét elérő oktatók-kutatók tölthetik csak be; akkreditációs eljárásokban a szakok és tárgyak felelőseitől, doktori iskolák tagjaitól is elvárt ugyanez; továbbá a mind előmeneteli, mind finanszírozási szempontból egyre fontosabbá váló pályázatok sikeressége is egyre nagyobb súllyal a publikációs teljesítmény megítélésén múlik, a nemzetközi szintet tükröző előmeneteli kritériumok azonnali, közvetlen „ráengedése” a HAS-tudományterületekre paralizált állapotot eredményezhet.

Ezért a gesztációs időszak végéig a nemzetközi szintet megcélzó félreérthetetlen, következetes stratégia megfogalmazása mellett az előmeneteli kritériumrendszerben „ambidextrózus” taktikát szükséges alkalmazni:

- abban meg kell jeleníteni a nemzetközi láthatóságot biztosító nemzetközi sztenderdeket, mi több, azokat fokozatosan egyre feljebb kell emelni, csak ezzel lehet jól orientálni a jövő habitusát és a publikációs stratégiáit fejleszteni kívánó intézményeket és kutatókat;
- ugyanakkor átmenetileg benn kell hagyni a meghaladni szándékolt habitus révén kialakult kritériumelemeket, hogy a stratégiai fejlesztési folyamatban ne hogy üresen maradjanak a kritikus vezetési pontok.

Mi a garancia arra, hogy egy ilyen „Janus-arcú” kritériumrendszer nem a konzerváló, hanem a fejlesztő erőket támogatja? Az ambidexter előmeneteli kritériumrendszer önmagában erre nem jelent garanciát, csak annak intézményi alkalmazási módja, vagyis ez intézményi felelősség, még egyértelműbben fogalmazva *leadership* kérdés. Csak az intézmények szintjén felismert kihívás és az ennek megfelelni szándékozó felelős *leadership* fordíthatja ezt a „mentőövet” a stratégiai cél elérésére anélkül, hogy azzal visszaélve a jelenlegi állapotot akarná konzerválni. Ezt csak a generációk közötti megállapodással és differenciált teljesítményértékelési és életpálya-menedzselési rendszerekkel lehet jól megvalósítani.

Számos *benchmark* áll a hazai HAS-tudományterületek rendelkezésére:

- jöllehet a STEM-tudományok kritériumrendszere közvetlenül nem adaptálható benchmarkként (és soha nem is lesz az), de annak az útnak a tanulságait, amelyen ezek a tudományterületek eljutottak a saját nemzetközi láthatóságukig és elismertségükig, be kell építeni a fejlesztési stratégiákba;
- a régióknak számos országában indultak el olyan – a publikációs stratégiákat érintő –, stratégiai léptékű kezdeményezések, amelyek mára már eredményekben is mérhető, kézzelfogható változ(tat)ásokat hoztak.

A STEM-tudományok képviselői kialakították és folyamatosan továbbfejlesztik a maguk nemzetközi pozícionáltságának hazai kritériumait – a követelmények nemzetközi sztenderdekhez igazításával elérték a habitusváltozást. A HAS-tudományoknak most kell ezzel szembenéznük. Lehet, de nem érdemes a kialakult helyzet (habitus) magyarázatába – még inkább védelmébe – energiákat ölni: a kérdés itt és most nem a kialakulás miéértje, hanem a megváltoztatás hogyanja. A tét ugyanis nem más, mint – Örkény Istvánnal szólva – „állva maradásunk joga” a nemzetközi társadalomtudományos térben.

IRODALOM

- Adomi, E. E. – Mordí, C. (2003): Publication in Foreign Journals and Promotion of Academics in Nigeria. *Learned Publishing*, 16, 4, 259–266. DOI: 10.1087/095315103322421991, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1087/095315103322421991>
- Dany, F. – Louvel, S. – Valette, A. (2011): Academic Careers: The Limits of the “Boundary-less Approach” and the Power of Promotion Scripts. *Human Relations*, 64, 7, 971–996. DOI: 10.1177/0018726710393537, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00667812/document>
- Fletcher, C. (2001): Performance Appraisal and Management: The Developing Research Agenda. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, 4, 473–487. DOI: 10.1348/096317901167488, https://www.researchgate.net/publication/227616491_Performance_Appraisal_and_Management_The_Developing_Research_Agenda
- Kochen, M. M. – Himmel, W. (2000): Academic Careers in General Practice: Scientific Requirements in Europe. *European Journal of General Practice*, 6, 2, 62–65. DOI: 10.3109/13814780009094306, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3109/13814780009094306>
- Lissoni, F. – Mairesse, J. – Montobbio, F. et al. (2011): Scientific Productivity and Academic Promotion: A Study on French and Italian Physicists. *Industrial and Corporate Change*, 20, 1, 253–294. DOI: 10.1093/icc/dtq073
- Martins, B. (1998): *Tied Knowledge: Power in Higher Education*. Chapter 2: Academics. <http://www.uow.edu.au/arts/sts/bmartin/pubs/98tk/1998>
- O’Meara, K. A. (2002): Uncovering the Values in Faculty Evaluation of Service as Scholarship. *Review of Higher Education*, 26, 57–80. DOI: 10.1353/rhe.2002.0028, https://www.researchgate.net/publication/236780804_Uncovering_the_Values_in_Faculty_Evaluation_of_Service_as_Scholarship
- Phelan, S. E. – Lin, Z. (2001): Promotion Systems and Organizational Performance: A Contingency Model. *Computational & Mathematical Organization Theory*, 7, 207–232. DOI: 10.1023/A:1011986519310, [https://personal.utdallas.edu/~zlin/CMOT\(2001\).pdf](https://personal.utdallas.edu/~zlin/CMOT(2001).pdf)

- Sasvári P. – Bakacsi Gy. – Urbanovics A. (2020): Eltérő utak, eltérő publikációs stratégiák: tudományterületi kutatói mintázatok. *Statisztikai Szemle*, 98, 8, 1001–1023. DOI: 10.20311/stat2020.8.hu1001, http://real.mtak.hu/111936/1/stsz2020_08_1001.pdf
- Tien, F. F. (2000): To What Degree Does the Desire for Promotion Motivate Faculty to Perform Research? Testing the Expectancy Theory. *Research in Higher Education*, 41, 723–752. DOI: 10.1023/A:1007020721531, <https://bit.ly/3dvwU8D>
- Tien, F. F. (2008): What Kind of Faculty Are Motivated to Perform Research by the Desire for Promotion? *Higher Education*, 55, 17–32. DOI: 10.1007/s10734-006-9033-5, <https://bit.ly/3n11JoW>
- Tien, F. F. – Blackburn, R. T. (1996): Faculty Rank System, Research Motivation and Faculty Research Productivity: Measure Refinement and Theory Testing. *The Journal of Higher Education*, 67, 2–22. <https://www.jstor.org/stable/2943901>